

УДК 336.717.16

*Р.К. Шурпенкова, канд. екон. наук, доц., Т.Д. Шевченко, доц.,**Львівський інститут банківської справи**Університету банківської справи НБУ*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОБЛІКУ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ З УРАХУВАННЯМ РИЗИКУ

У статті розглянуто та систематизовано чинники, що спричиняють виникнення банківських ризиків. Розкрито головні напрямки регулювання кредитних ризиків та оптимізації облікових процедур щодо відображення кредитних операцій українськими банками.

Ключові слова: кредитний ризик, кредитні операції, облік операцій, фінансова звітність, кредитний портфель банку.

Постановка проблеми. За останні роки в економіці України відбулись радикальні зміни, обумовлені досягненням Україною політичної та економічної незалежності, переходом до розбудови соціально орієнтованої ринкової економіки. Стрімкий розвиток нових банківських продуктів і технологій протягом останніх років сприяв також і розвитку банківських ризиків, тому дослідження проблеми впровадження ефективної кредитної діяльності банку є надзвичайно актуальними для вітчизняної банківської системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням даної проблеми займаються такі вчені-економісти, як Г. Спяк, М. Фастовець, І. Гуцала, В. Зимовець, Н. Шелудько, А. Мороз та інші. Однак сучасні умови господарювання вимагають вирішення цілого ряду нерозв'язаних проблем. Необхідно систематизувати, поглибити існуючі концепції та пропозиції щодо вдосконалення зазначеного питання.

Метою статті є теоретичне обґрунтування основ організації, розкриття діючої практики щодо передбачення, мінімізації банківських ризиків і відображення кредитних операцій у бухгалтерському обліку та фінансовій звітності.

Виклад основного матеріалу. В економічній літературі існує досить багато різних визначень поняття економічного ризику, однак найбільш вдалим є визначення економічного ризику як об'єктивно-суб'єктивної категорії, що пов'язана з подоланням невизначеності та конфліктності у ситуації неминучого вибору і відображає міру досягнення сподіваного результату, невдачі та відхилення від цілей з урахуванням впливу контрольованих і неконтрольованих чинників.

Узагальнивши різні поняття та підходи щодо трактування терміна "ризик" [4, с. 22], можна визначити його як економічну категорію, що

характеризує негативні наслідки управлінських рішень, що можуть виникнути в майбутньому, в результаті їх прийняття в умовах невідомості.

Ризики в банківській сфері пов'язані з банківськими операціями, що здійснюються в умовах ринкових відносин, і означають можливість отримання менших доходів, ніж очікується в даному періоді. У своїй практиці банки мають справи з багатьма видами ризиків. Розглянемо чинники, які сприяють виникненню банківських ризиків (рис. 1).

Достовірність і повнота надання інформації про стан кредитного портфеля у фінансовій звітності банку значною мірою позначається на якості прийняття управлінських рішень та усуненні кредитних ризиків.

Інформацію про кредитну діяльність банку подано в таких основних формах звітності, як баланс, звіт про фінансові результати, а також примітки до звітів. Особливу увагу слід приділяти оцінці відповідності інформації, що подається у фінансовій звітності, вимогам міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ).

Рис. 1. Чинники банківських ризиків

У примітках до фінансових звітів має розкриватися інформація, яка належить до політики бухгалтерського обліку банку, а саме оцінка вартості активів, управління кредитними ризиками, зміни процентних ставок [5, с. 36]. Для користувачів фінансової звітності важливим є порів-

няння інформації про стан кредитного портфеля банку за попередній і поточний періоди, що є базою для горизонтального і вертикального аналізу. Розглянемо структуру відображення кредитного портфеля банку в балансі. Балансові активи банку класифікуються за сегментами кредитного ринку, категоріями позичальників, видами кредитів, що надаються, напрямками вкладення коштів. Кредити в балансі банку за часовою ознакою можуть поділятися на строкові та прострочені. Інформацію про надані кредити слід розкривати відповідно до їх класифікації за термінами від дати складання звіту до дати погашення позики [7]. Цей підхід надає можливість краще проаналізувати кредитний портфель банку, зіставити активи і зобов'язання за строками погашення, поточну і короткострокову ліквідність [5, с. 37].

Детального аналізу потребує питання, пов'язане із поданням інформації щодо позабалансової частини кредитного портфеля банку. Стан кредитного портфеля, що обліковується за поза балансом, свідчить про майбутні напрями кредитних вкладень банку та характеризує спектр його кредитної діяльності в наступному [5, с. 38].

Важливим напрямком ведення бухгалтерського обліку кредитних операцій є визначення методичних прийомів їх обліку щодо утворення та використання спеціальних резервів під кредитні ризики. Резерви формуються за рахунок витрат банку і призводять до зменшення фінансового результату поточного періоду [2, с. 54]. Отже, банк має змогу обліковувати свої кредитні ризики в момент їх виникнення, до того як вони будуть реалізовані. За такого підходу банк вчасно запобігає ризику і уникає непотрібних втрат від непогашеного кредиту або зменшує ці втрати. Спеціальні резерви формуються та відображаються відповідно до принципу обачності [1, с. 31].

З метою підвищення надійності та стабільності банку, захисту інтересів кредиторів і вкладників встановлюється порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків.

Резерв для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банку є спеціальним резервом, необхідність формування якого обумовлена кредитними ризиками, що притаманні банківській діяльності. Створення резерву під кредитні ризики – це визнання витрат для відображення реального результату діяльності банку з урахуванням погіршення якості його активів або підвищення ризикованості кредитних операцій.

Банк самостійно визначає рівень ризику кредитних операцій, оцінює фінансовий стан позичальників і вартість застави в межах чинного законодавства.

До заборгованості за кредитними операціями, що становлять кредитний портфель банку, належать:

- строкові депозити, які розміщені в інших банках, та сумнівна заборгованість за ними;
- кредити, які надані іншим банкам, та сумнівна заборгованість за ними;
- рахунки суб'єктів господарської діяльності за овердрафтом, за факторинговими операціями та прострочена заборгованість за факторинговими операціями;
- кошти, що надані суб'єктам господарської діяльності за операціями репо;
- кредити суб'єктам господарської діяльності за внутрішніми торговельними операціями, за експортно-імпортними операціями, в поточну діяльність, в інвестиційну діяльність;
- сумнівна заборгованість за кредитами, що надані суб'єктам господарської діяльності;
- кредити, які надані центральним і місцевим органам державного управління, та сумнівна заборгованість за цими кредитами;
- кредит в інвестиційну діяльність і на поточні потреби, які надані фізичним особам;
- сумнівна заборгованість за кредитами, що надані фізичним особам;
- гарантії, надані банкам, та авалі, надані за клієнтів;
- сумнівна заборгованість за виплаченими гарантіями, виданими іншим банком;
- гарантії, надані клієнтам, та авалі, надані за клієнтів;
- сумнівні гарантії, що надані банкам і клієнтам;
- безвідкличні зобов'язання з кредитування, які надані банкам та клієнтам.

З метою розрахунку резерву під кредитні ризики банк здійснює класифікацію кредитного портфеля за кожною кредитною операцією залежно від фінансового стану позичальника, стану обслуговування позичальником кредитної заборгованості та з урахуванням рівня забезпечення кредитної операції.

За результатами класифікації кредитного портфеля визначається категорія кожної кредитної операції: "стандартна", "під контролем", "субстандартна", "сумнівна" чи "безнадійна".

Для цілей розрахунку резервів на покриття можливих втрат за кредитними операціями визначається чистий кредитний ризик.

Банк створює та формує резерви для відшкодування можливих втрат на повний розмір чистого кредитного ризику за основним боргом, зваженого на відповідний коефіцієнт резервування, за всіма видами кредитних операцій у національній та іноземній валютах.

Резерв під кредитні ризики поділяється на резерви під стандартну та нестандартну заборгованість за кредитними операціями. Резерви під нестандартну заборгованість формуються за кредитними операціями, класифікованими як “під контролем”, “субстандартні”, а також “безнадійні” [6].

Резерв під кредитні ризики формується в тій валюті, в якій враховується заборгованість.

Резерв під кредитні ризики використовується лише для покриття збитків за непогашеною позичальником заборгованістю за кредитними операціями за основним боргом, стягнення якої є неможливим.

Банк здійснює розрахунок резервів під стандартну та нестандартну заборгованість упродовж місяця, в якому здійснено кредитну операцію (або укладено угоду на її здійснення). Формування резервів здійснюється щомісячно в повному обсязі незалежно від розміру доходів за групами ризику відповідно до сум фактичної кредитної заборгованості та прострочених понад 31 день і сумнівних щодо отримання нарахованих доходів за станом на перше число місяця, наступного за звітним, до встановленого строку для подання місячного балансу.

Розмір фактично сформованого резерву за кредитними операціями банку контролюється за даними місячного балансу з урахуванням коригуючих проведень відповідно до порядку формування коригуючих проведень, що здійснюється банками України з метою забезпечення реальної фінансової звітності, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 10.09.98 № 358 (зі змінами та доповненнями) [3].

Заборгованість за кредитами та несплаченими доходами визнана безнадійною згідно з чинним законодавством, списується банком за рахунок відповідних резервів під нестандартну заборгованість. При цьому на затвердження Правління банку виноситься протокол Кредитного комітету про списання безнадійної заборгованості, а також документи, що підтверджують наявність підстав для такого списання згідно з чинним законодавством.

При визначенні чистого кредитного ризику для розрахунку резерву сума валового кредитного ризику за кожною кредитною операцією окремо може зменшуватися на вартість прийнятого забезпечення (гарантій та застави майна і майнових прав).

Предмети застави (майно та майнові права позичальника чи третіх осіб – майнових поручителів), що беруться до розрахунку резерву під кредитні ризики:

- майнові права на грошові депозити, що розміщені в банку, який має офіційний кредитний рейтинг не нижчий, ніж “інвестиційний”;
- майнові права на грошові депозити, що розміщені в банку-кредиторі, за умови безперечного контролю та доступу банку-кредитора до цих коштів, обумовленого договором, у разі невиконання позичальником зобов’язань за кредитом;
- дорогоцінні метали, які належать позичальнику і знаходяться на зберіганні в банку-кредиторі, та за умови безперечного права звернення банком – кредитором стягнення, обумовленого договором, на ці метали в разі невиконання позичальником зобов’язань за кредитом;
- державні цінні папери;
- недержавні цінні папери – акції та облігації підприємств, ощадні сертифікати, інвестиційні сертифікати;
- зареєстроване нерухоме майно;
- рухоме майно;
- інші майнові права [5, с. 2].

Сума гарантій і вартість предмета застави беруться до розрахунку резервів під кредитні ризики з урахуванням коефіцієнтів залежно від категорії кредитної операції.

На підставі класифікації валового кредитного ризику та врахування прийнятого забезпечення банк визначає чистий кредитний ризик за кожною кредитною операцією і зважає на встановлений коефіцієнт резервування для урахування вартості застави.

Для щомісячного розрахунку резервів банки здійснюють класифікацію кредитних операцій шляхом проведення інвентаризації та аналізу їх якості.

Ведення фінансового обліку формування і використання резервів за кредитними операціями банку регламентується Правилами бухгалтерського обліку формування і використання резервів у банках України, затвердженими постановою Правління НБУ від 11.06.2001 № 268.

Отже, на суму сформованого резерву зменшується вартість відповідного активу – кредитного портфеля банку.

Облікові процедури, що служать для відображення в обліковій системі банку операцій з резервами, можна розділити на три цикли: облік формування резервів; облік регулювання резервів; облік використання резервів.

Формування спеціальних резервів банку полягає у визнанні витрат, пов'язаних із погашенням якості активів і позабалансових зобов'язань.

Висновки. Запровадження ефективної системи регулювання та визначення ризиків банківського кредитування у процесі управління ними дає змогу визначити їх оптимальний рівень і забезпечити прибутковість кредитної діяльності банківських установ. Підвищення контрольних функцій служби внутрішньобанківського аудиту в процесі кредитування та оптимізації облікових процедур при відображенні у бухгалтерському обліку нарахованих доходів за кредитними операціями дасть змогу забезпечити достовірність фінансової звітності про стан кредитних портфелів банків країни і може підвищити якість менеджменту кредитних операцій.

Список літератури

1. Бодрецький, М. Проблематика довгострокового кредитування [Текст] / М. Бодрецький // Вісник НБУ. – 2007. – № 3. – С. 32–38.
2. Зимовець, В. Макроекономічні аспекти активізації банківського кредитування в Україні [Текст] / В. Зимовець, Н. Шелудько // Вісник НБУ. – 2006. – № 11. – С. 54–58.
3. Про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України [Текст] : Інструкція, затверджена постановою Правління НБУ від 07.12.2004 № 435.
4. Романенко, Л. Ф. Ризики у банківській діяльності [Текст] / Л. Ф. Романенко, А. В. Коратеева // Фінанси України. – 2003. – № 5. – С. 22.
5. Спьяк, Г. Відображення кредитних операцій у бухгалтерському обліку та фінансовій звітності банку: методика і практика [Текст] / Г. Спьяк // Вісник НБУ. – 2007. – № 6. – С. 36–38.
6. Фабер, С. Нагляд на основі оцінки ризиків: українська перспектива [Текст] / С. Фабер, І. Пожарська, О. Куценко // Вісник НБУ. – 2004. – № 6. – С. 24–26.
7. Фастовець, М. Проблемні аспекти ризиковості кредитування малого бізнесу [Текст] / М. Фастовець // Вісник НБУ. – 2007. – № 1. – С. 38–45.

Summary

Factors which draw the origin of bank risks are considered and systematized. Main directions of adjusting of credit risks and optimization of registration procedures are exposed in relation to displaying of credit operations by the Ukrainian jars.

Отримано 08.04.2010

Шурпенкова Р.К. Теоретичні аспекти обліку кредитних операцій з урахуванням ризику / Р.К. Шурпенкова, Т.Д. Шевченко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць. - Суми: УАБС НБУ, 2010. – Вип. 28. - С. 196-202.